Абдулла Шаигин анадан олмасынын 90 иллиҹи

ӘДИБИН СОВЕТ ДӨВРҮ ҺЕКАЈӘЛӘРИ

Абдулла Шаиг мүәллим вә шаирдыр әрсасында. Шәкил 1956-ҹы илдә чәкилмишдир.

Сизин ...әсәрләриндән бир парасы... мәнә чох хош кәлди. Филәнгинә, дәрин вә ган һиссләрдир ки, кәзәл шеләр вә сәнәтәкарлыг ишләр бүјүрбсунуз.

«Дофтари-нчран» әсәрләрә ҹазыламыш шеләрләриндәки сизләрә дә чох вә ҹүрәләри јаҗдырмаг ағ вә мәләләрдир ки, оҗ илә јаммаҗанлар онлара дәрс вә дәфтәр.

Фирдвси бәј КОЧӘРЛИ

⊙

Сизин ادبىىز-ә бир бөјүк әсәрә чалмаг үчүн дөрмә вә өзәдир. Чүнки, Сизә, бүтүн өмрүнүз бөјү халгымызын ән иччә дүјгуларыны, јүксәк вә вуманит әмәкләрини горумуг үчүн көзәл бир сәнәтикар, бөјүк бир инсан олмусунуз! Тарихин фыртыналары гөјнунда јаратдығымыз бөјүк сосиалист мәдәнијјәтинин илк дастанларында Сизин да имзаныз вардыр!

Сәмәд ВУРҒУН

⊙

Сизин ادبىىز-ә бир бөјүк әсәрә чалмаг үчүн дөрмә вә өзәдир. Чүнки, Сизә, бүтүн өмрүнүз бөјү халгымызын ән иччә дүјгуларыны, јүксәк вә вуманит әмәкләрини горумуг үчүн көзәл бир сәнәтикар, бөјүк бир инсан олмусунуз! Тарихин фыртыналары гөјнунда јаратдығымыз бөјүк сосиалист мәдәнијјәтинин илк дастанларында Сизин да имзаныз вардыр!

Сәмәд ВУРҒУН

Абдулла Шаигин архивиндә онун гәзәл јолдашларынын, сағсылыгасаббусу охучуларынын әдәбә бәсләдији мәһәббәти ифадә едән чох-ју мәктуб, телеграм вә башга материаллар вардыр. Бөјүк сәнәткарын өмрү, фолклорун мүтәхәссиси доктору Камал Талыбзадә јазмыш материаллар нчрнисиндә академик Мәммәд Арифин 25 ил бундан әввәл өз мүәллиминә ҹаздығы мәктуб редаксијамыза тәгдим етмишдир.

Мәктубда А. Шаигин сәнәти вә шәхсијјәти һаггында дәрјанын философларын ҹүчүнҹ јаздығы ҹүн бу кун дә марагалы олачағыны нәзәрә алыб дәрч етмәји лазым бildик.

Һөрмәтли мүәллим Шиг!

1912-чи ил, ҹаһын ачыр ајы идә. Һәјатимиздәки нүсто агачлары чәһрәмә салхымлаҹы илә јенә чичәк ачмыш әнҹ агачларыны андырыр.

Бакынын да өз көзәлликлари вардыр; шәһәрин ортасында, тозун-торанын ичиндә әәриф вә хәлдан пустоларр ҹетирән, зәһирин кобуд агачлары да өз һүсну вардыр! Инди һәмин агачлар кәсилмиш вә јерләриндә јени мәмәдјот очаглары инша едилмиш вә онлар агачлар мәним ушаглыг хатирәләримдә силинмәз изләр бурахмышдыр... Атам пустоларр дәрин вә гөһум-гоншуја пај-пуш: ајырыбдыр. Бир пај әз мүәллимим үчүн ајырды. Утана-утана Әли Мәммәд Мустафајевкилә кетдим. Мүәллим бошгабы дәсмала бүкүб мәнә гајтарыҹы өз етажеркасына өз кәздиҹи вә орадан гырмызы чилдли бир китабча кәтүрүб мәнә верди: «Бәјәнди охуҹасан» — деди. Бу ајы мәктәбә сонра баша дүшдүм, мән иншиә синфә јенәнәм нечмиздәм, мүәллим бу китабчанын һәлә мәним үчүн агыр олачағыны өнә едиб, кәләчәкдә охуҹу бәләчәјәмә ишарә етмишдир. Күҹәјә чыхан ајмы китабчанын әввәлә үстүнү охудум, «Абдулла Шаиг Тәлибзадә» сөзләриндән сонра көзүм «Ахлы ачы» сөзләрә сатаҹды. Әввәлҹә шәкилләрә бахдым: һечләсләјин јува гурдуҗу агач, әлинә дә бағлы олан тулаҗ, сонра гарга... Охумаға башладым, мүәллимин сәһв едиҹди, мән о јатағы ев кәлә гәдәр отәри да олса оху-јуб ачыра вурдум. О сәдәлөн, һәјәкар, агыллы бәјәнилмәҹ тәлеб мәни машгул етди: дәфәләрлә охудум, дилимдә әзбәр олду... Бу, мәним Сизинҹә илк танышлығым идә; бу, мәнчә, ән мүәгәдәс вә һеч бир шеј илә әвәз едилмәз бир танышлыг идә, онун хош хатирәсини инсанын һафизә вә биссләриндәндан аччар олум ала биләр.

Мән тәк дејиләм, отуз-гырх ил әввәл ана дилимдә илк мүталиә-јә башлајан бүтүн Азәрбајҹан кәнчләри Сизин «Мүрәд, «Ахлыны ачрах», «Тулаҗ бөччә кедир», «Кәзәл бәлаләр», «Тыг-тыг ханиим» кими шиирләр, тәрҗүмә әсәрләринә охујур, тәмиз биссләр, саф дүјгуларынә, бир мүгәддәс нүрә ајрылмышдыр.

Адамлар вар ки, өз гәдәр бөјүк өсә-дад саһибә олсалар, бизләр үчүн нәрәдә олсалар да хаҗ олмаҗ јахшы таныныр, онлары пошуҗлашдырмаг, халга таныш етмәк ҹатыр. Әдәбләр вә шаирләр өз өсәрләри илә халгын ән дәрин тәбәгәләринә таныш едирләр, ајрыча бир кәмәкчиҗә бир о гәдәр дә етиҗәм галмыр. Нәмиәддинјинин вәрәрнин мән Шамахыда идим. Мән орада, о кәндәрдә Сизин гәләминин гүдрәтинә, нүфүзунә тә'сәрәтә, бир дәфә ағ чох хошум болмдрдылар.

Сизин јахшыдан танмаҗлар јарадатмыгыназ әсәрләрә шәхсијјәтинә јахшы сифәтләрини тә'сәр етмәкдән мән аччаҗам. Анчаг ону дә кәнч нәсилмиз үчүн бир нүмунә олмаҗ јахшы гәләмә алмаҗ вә бу гәдәр чох тә'рифә вә тәбрәтләнмә мәһтәчәмдир. Бәлкә ки, бөјүк сәнәткарлыг бәјәтини вә көзәл хүсусијјәтләрини ифадә едәнләр, бу, Сизин кәнч нәсилинә Сизи һеч шүбһәсиз бир гәрәмәл кими тәсир едәчәк-дир.

Буна инанмагым үчүндүр ки, Сизин һәр бир мүвәффәгијјәтинә мән дә үрәкдән севинирәм. ЛениН ордени илә тәлтиф едилмәкинә өвгәрәм ки, јазыларым бисс етдиләримин јаныны чох сонучлуҗ адлыгы мәнә хош кәлмәкдә дејил, ифадә сонучлуҗлуҗдур... Сизинҹә бирчә Сизә етирам өлан 28/ II-46.

Мәммәд АРИФ

Сизин ...әсәрләриндән бир парасы... мәнә чох хош кәлди. Филәнгинә, дәрин вә ган һиссләрдир ки, кәзәл шеләр вә сәнәтәкарлыг ишләр бүјүрбсунуз.

«Дофтари-нчран» әсәрләрә ҹазыламыш шеләрләриндәки сизләрә дә чох вә ҹүрәләри јаҗдырмаг ағ вә мәләләрдир ки, оҗ илә јаммаҗанлар онлара дәрс вә дәфтәр.

Фирдвси бәј КОЧӘРЛИ

⊙

Сизин ادبىىز-ә бир бөјүк әсәрә чалмаг үчүн дөрмә вә өзәдир. Чүнки, Сизә, бүтүн өмрүнүз бөјү халгымызын ән иччә дүјгуларыны, јүксәк вә вуманит әмәкләрини горумуг үчүн көзәл бир сәнәтикар, бөјүк бир инсан олмусунуз! Тарихин фыртыналары гөјнунда јаратдығымыз бөјүк сосиалист мәдәнијјәтинин илк дастанларында Сизин да имзаныз вардыр!

Сәмәд ВУРҒУН

Абдулла Шаигин архивиндә онун гәзәл јолдашларынын, сағсылыгасаббусу охучуларынын әдәбә бәсләдији мәһәббәти ифадә едән чох-ју мәктуб, телеграм вә башга материаллар вардыр. Бөјүк сәнәткарын өмрү, фолклорун мүтәхәссиси доктору Камал Талыбзадә јазмыш материаллар нчрнисиндә академик Мәммәд Арифин 25 ил бундан әввәл өз мүәллиминә ҹаздығы мәктуб редаксијамыза тәгдим етмишдир.

Мәктубда А. Шаигин сәнәти вә шәхсијјәти һаггында дәрјанын философларын ҹүчүнҹ јаздығы ҹүн бу кун дә марагалы олачағыны нәзәрә алыб дәрч етмәји лазым бildик.

Һөрмәтли мүәллим Шиг!

1912-чи ил, ҹаһын ачыр ајы идә. Һәјатимиздәки нүсто агачлары чәһрәмә салхымлаҹы илә јенә чичәк ачмыш әнҹ агачларыны андырыр.

Бакынын да өз көзәлликлари вардыр; шәһәрин ортасында, тозун-торанын ичиндә әәриф вә хәлдан пустоларр ҹетирән, зәһирин кобуд агачлары да өз һүсну вардыр! Инди һәмин агачлар кәсилмиш вә јерләриндә јени мәмәдјот очаглары инша едилмиш вә онлар агачлар мәним ушаглыг хатирәләримдә силинмәз изләр бурахмышдыр... Атам пустоларр дәрин вә гөһум-гоншуја пај-пуш: ајырыбдыр. Бир пај әз мүәллимим үчүн ајырды. Утана-утана Әли Мәммәд Мустафајевкилә кетдим. Мүәллим бошгабы дәсмала бүкүб мәнә гајтарыҹы өз етажеркасына өз кәздиҹи вә орадан гырмызы чилдли бир китабча кәтүрүб мәнә верди: «Бәјәнди охујарсан» — деди. Бу ајы мәктәбә сонра баша дүшдүм, мән иншиә синфә јенәнәм нечмиздәм, мүәллим бу китабчанын һәлә мәним үчүн агыр олачағыны өнә едиб, кәләчәкдә охуҹу бәләчәјәмә ишарә етмишдир. Күҹәјә чыхан ајмы китабчанын әввәлә үстүнү охудум, «Абдулла Шаиг Тәлибзадә» сөзләриндән сонра көзүм «Ахлыны ачрах» сөзләрә сатаҹды. Әввәлҹә шәкилләрә бахдым: һечләсләјин јува гурдуҗу агач, әлинә дә бағлы олан тулаҗ, сонра гарга... Охумаға башладым, мүәллимин сәһв едиҹди, мән о јатағы ев кәлә гәдәр отәри да олса оху-јуб ачыра вурдум. О сәдәлөн, һәјәкар, агыллы бәјәнилмәҹ тәлеб мәни машгул етди: дәфәләрлә охудум, дилимдә әзбәр олду... Бу, мәним Сизинҹә илк танышлығым идә; бу, мәнчә, ән мүгәддәс вә һеч бир шеј илә әвәз едилмәз бир танышлыг идә, онун хош хатирәсини инсанын һафизә вә биссләриндәндан аччар олум ала биләр.

Мән тәк дејиләм, отуз-гырх ил әввәл ана дилимдә илк мүталиә-јә башлајан бүтүн Азәрбајҹан кәнчләри Сизин «Мүрәд, «Ахлыны ачрах», «Тулаҗ бөччә кедир», «Кәзәл бәлаләр», «Тыг-тыг ханиим» кими шиирләр, тәрҗүмә әсәрләринә охујур, тәмиз биссләр, саф дүјгуларынә, бир мүгәддәс нүрә ајрылмышдыр.

Адамлар вар ки, өз гәдәр бөјүк өсә-дад саһибә олсалар, бизләр үчүн нәрәдә олсалар да хаҗ олмаҗ јахшы таныныр, онлары пошуҗлашдырмаг, халга таныш етмәк ҹатыр. Әдәбләр вә шаирләр өз өсәрләри илә халгын ән дәрин тәбәгәләринә таныш едирләр, ајрыча бир кәмәкчиҗә бир о гәдәр дә етиҗәм галмыр. Нәмиәддинјинин вәрәрнин мән Шамахыда идим. Мән орада, о кәндәрдә Сизин гәләминин гүдрәтинә, нүфүзунә тә'сәрәтә, бир дәфә ағ чох хошум болмдрдылар.

Сизин јахшыдан танмаҗлар јарадатмыгыназ әсәрләрә шәхсијјәтинә јахшы сифәтләрини тә'сәр етмәкдән мән аччаҗам. Анчаг ону дә кәнч нәсилмиз үчүн бир нүмунә олмаҗ јахшы гәләмә алмаҗ вә бу гәдәр чох тә'рифә вә тәбрәтләнмә мәһтәчәмдир. Бәлкә ки, бөјүк сәнәткарлыг бәјәтини вә көзәл хүсусијјәтләрини ифадә едәнләр, бу, Сизин кәнч нәсилинә Сизи һеч шүбһәсиз бир гәрәмәл кими тәсир едәчәк-дир.

Буна инанмагым үчүндүр ки, Сизин һәр бир мүвәффәгијјәтинә мән дә үрәкдән севинирәм. ЛениН ордени илә тәлтиф едилмәкинә өвгәрәм ки, јазыларым бисс етдиләримин јаныны чох сонучлуҗ адлыгы мәнә хош кәлмәкдә дејил, ифадә сонучлуҗлуҗдур... Сизинҹә бирчә Сизә етирам өлан 28/ II-46.

Мәммәд АРИФ

Абдулла Шаиг мүәллим вә шаирдыр әрсасында. Шәкил 1956-ҹы илдә чәкилмишдир.

АБДУЛЛА Шаигин совет дөврүндә јаздығы һекајәләрин Азәрбајҹан совет әдәбијјатында мүһүм әһәмијјәти вардыр. Бу дөврдә әдәбин јаранмасында нәзәри чәһәт еһтијаҗ мүәјјән мәсәлә вә ҹәмиәтин вә ајры мүхтәлифлијдир. Јазычы, һәр шеј-дән әввәл, јени ҹәмиәтин тәбиәт өмрүнә, мүасир инсанын—совет адамынын мәнәви нефијјәтләрини көстәрмәји өз әсәр јаратдычылыг вәзифәси һесаб едиҹди. Бир-бириниә ардынча јаздығы «Анабачы», «Вәзифә», «Гара гилдис хатирәси», «Өзү билсин, мәнә но?», «Әсәби адам», «Сөлмәз вә сөнмәз», «Инабачы јухусу», «Бөјүк үстә», «Масама» кими һекајәләр Шаиг реализмини, онун сәнәткарлығынын бир сәра хүсусијјәтләрини тә'јин етмәк үчүн бөјүк әһәмијјәтә малијдир. Дикәр тәрәфдән, бу һекајәләрдә нәзәрә чарпан чәһәт одур ки, һәмин әсәрләрин гәһрәмәнләры Абдулла тајы, Керим баба, Аллан, Мәһәррәм әми өмүрләринин чохуну зилләтләи, мәшәгәтләи һәјатда кечирмиш, әзәмә дөзә-дөзә јаг ајнуҗунуздан, дәрд вә чәкиҗ 1923-ҹү илдә јаздығы «Анабачы» һекајәсиндә чох тәбии вә инандырыҹы тәсвир етмишдир.

Һекајәдә А. Шаигин мәгсәди саваҗдашларын јени гурулуш үчүн өчтимаи бәзи өлүмсүз көстәрмәк вә онлы гаршы мүбаризә мүбариза апармагы бир вәзифә кими ön плана чәкмәкдир.

Анабачынын дахили әлами лирик үслубда тәсвир олунур. Һадисәләри даһа чох һәчиәонәји просесдә гәләмә алан јазычынын гәһрәманлары дахилән јетишир, мәнәвијјәтчә тамамланырлар.

А. Шаигин совет дөврү әсәрнин үстүн хүсусијјәтини дөврдүр ки, бөјүк инсанларын тәсвиринә бөјүк әмәк јер вермишдир. «Өзү биләрсән, мәнә но?» һекајәсиндә о, бурҗуа-мүлкәдар гүрурлуҗунуз, бөјүк сәнәт етдији инсанлары һәјат тәрәнин, өмүр тарихәсинин Әмин даҗа сүрәтиндә чәмләндирмиш, мүбариз, ариф вә дүшүнҹә арасында јыс конфликтин јаранма сәбәбләрини вә нәтиҹәләрини көстәрмишдир.

Шаигин инчиләдиҗи әввәлин һәјатдан бәһс едән вә дүшүнҹәдә дахилән јетиҗ, намуслу, вә нәгдәнлы инсанлар өсәрләр тәк, кимсәнин тәсвир олмурдуҗ. Анабачы, Әмин даҗы, Маһәррәм әми кими мәрд инсанларын комисијасы бир нечә сәбәбләр ачыдардылар. Әвәлҹә, јазычы көстәрмәк истәмишдир ки, о, бу инсанлара комисијасиз өзләри, јаратдыглары, пахыллыгдан узаг олмалары, намуслу өмрләр јашамалары, һеч кимә бәһс јарамаҗлардыр. Анабачы, саваҗдашлар вә јаныдарлыг бу инсанлардан вәзифәтинә даһа да ачарлашдырмышдыр. Әмин даҗынын зәһирдә јаг дәрдинә ачаны арасында нәсиин зиддијјәт вардыр. Зәһирин гуру, гарадинсиз, дәрдли, өлүмлү өмрүнә бир кишин кетмәји гәдәр, мәнчә, пәдәрдә, јүксәк инсани нефијјәтләрә малијдир. Зәһмәтә бағлыдыллар, гарадинсиз, тонгасеворлик Әмин даҗынын ән көзәл хүсусијјәтләридир.

«Чыртдан» һәрби чөл таныныр Әмин даҗынын дәрдли вә әламлы мүнәсәбләрини тәсвир едәркән бәз-мүлкәдар агаллыгынын бирҗалыгы илә барыша билмәјән сада, зәһмәт адамларына хас олан психоложи әмәлләрин, инсани нефијјәтләрин јүксәкдиҗидир, даһа ону томилдиҗи һәр шеәдән үстүн тутур. Әмин даҗы мәшәгәтләи күҗәрмиш вә јетмиш јашында өмрүнә, мәнә но? өфәҗәнә ишләдиҗ. Бу ифадә онун кечмиш һәјатыны өјрәнмәк үчүн әһәмијјәтлидир. Әмин даҗынын һәјат тарихәси илә кечмиш гурулушун һәгиги мәнәәрәси көстәрилир.

А. Шаигин һекајәләринда реализм, лиризм күчлудур. Лакин әксәр һекајәләринә хас олан бир сәчијәнә чатмаг вә ашмаг. Бу, әсасән әдәбин образ, һадисә вә ган рәнгләриндә ифадә кәлир. Бу рәнгләр бә'зән алудәчилиҗ чевриилир. Сүрәтин ишы, фаалијјәти көрүнәндә һалда онун вагтаны дахилиндә, мә'лумат вериилир, сәдәҗә оларат тәгдим едилир. Бу, кечмиш характер дашыса да, һәр һалда реалист һекајәләр үчүн бөјүк әһәмијјәтә малијдир. Әсасән «Анабачы», «Вәзифә», «Өзүн биләрсән, мәнә но?» һекајәләриндә өзүнү көстәрән бу үсүр әдәбин сечдији мөвзу вә тәрәнијә етдији сүрәтләрдә—јени адамларда олагдадыр.

А. Шаигин совет дөврү әсәрләриндә јени адамлар образ вә ҹәмиәтдә јаранмасында, онларын јаратдыгы дөврдә хаҗ мүдриҗлиҗ, мә'нәвијјатча долгун инсан сүрәтләринин тәсвиринә кечиш јер тутур.

1929-ҹу илдә јазылмыш «Әсәби адам» бу чәһәтдән характеристикдир. Һекајәнин әсас гәһрәманы һисс вә дүшүнчәләрини чиловламаға бачармаҗан, әсәбләри позулмуҗ Абрам Виктоврович Ламбертдир. Һекајәдә әдәбиҗатчылар вә мәсәлә вә психоложи аләмләри, инсанын нитрәф вә сарсынтыларынын тәсвири јолу илә јанашыр. Абрам Виктоврович Ламбертин нечмиш күнләри, марагалы бир һадисә фонунда тәсвиф едилир. Әдәб сүрәтин шәхсијјәтини онун дүшүнчәләрини, өзүнә, етрафындакы инсанлара мүнасибатини нечмиш, мәнфәр ичтиман гурулушун тә'сири кими јмулә-лидирир.

Шаигин нәр әсәрләринда ичтимаи мә'на һәмишә ön плана чәкилмишдир. Шаигин ишинки роман вә повестләрини, һатта кичик һекајәләрини да мүдәрриҗ, әсас идејасы заман вә инсанлара әлаәлиҗидирлмишдир.

«Өсәби адам» һекајәсиндә әдәбин бә'зи һәлмәләриндә, һуманизмә ајдын көрүнүр.

А. Шаигин совет дөврүндәки марагалы һекајәләриндән бири дә «Гарагилис хатирә»дир. 1927-чи илдә ҹазылмыш бу һекајә тәбиәт мәнәәрәләринин тәсвири чәһәтдән мүәллифин «Чөл» һекајәсинә ҹахынлыҗы. Һекајәнин јамаҗмасы јатмаҗа Шаигин јатчәләрәнинда оҗујуру: «1904-чү илдә Јаҗ Гарабәјлидә кечирмәји гәрарә алдыг. Палос даҗа гоча бир ермәнинин һәјатында ин отаг тутдуг. Бамы она Палос баба дејирди. Палос баба-нын Лиза адлы бир гызы Бәкидә ҹаһ-мајдарды. Лиза, јаҗ ајы үчүн ону ушатмыш көтүрүб, ата-анасынын көрмәк үчүн Гарагилисә кәлмишди. Палос баба хәстәлиҗ үзүнүн гоча идә. О, Азәрбајҹан дилини, мәнәви вә бәдијјәтләрини өјрәнә едилмәк дәрәчәдә јахшы биллиҗди. Инди бөјүк анә өмрүнә ајы бир анә кими чох јахшы кечирдик. Гарагилисдә ајрылмаг заманы кәлмишди. Палос баба чох гәмкин көрүнүрдү. Лоа дүшүн дәмәк вә кәлмәкдә ачаҗ ајы сиз-сизә бөјә јанашды, өфрәт сөз илә:

Гызыл күл олмаҗды,
Сарылыб солмаҗды,
Колишин чох кәзәлдир.
Кедишин олмаҗды.

—бәјатысыны оҗуҗу. Бизим илә бир ата өмрү кечирдиҗ бир ин Гарагилисә